УДК 330.101

Костянтин Миколайович МАТУСЕВИЧ
кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії,
Рівненський державний гуманітарний університет, e-mail: matusevich83@gmail.com

ЧАСОВІ ВПОДОБАННЯ СПОЖИВЧОЇ ВАРТОСТІ БЛАГ

Матусевич, К. М. Часові вподобання споживчої вартості благ // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2017. – № 1 (62). – С. 9–14.

Анотація. *У статті розглянуто розвиток та застосування поняття «часове вподобання благ» в економічній теорії. Досліджено механізми впливу часового вподобання благ на формування споживчої вартості, тобто цінності цих благ і утворення відповідної ринкової ціни. Запропоновано подолання штучного ототожнення понять цінності і вартості благ. Показано, що теоретичні засади часового вподобання благ мають позитивне значення у пізнанні теорії споживчої вартості, тобто цінності благ, а також у розумінні суб'єктивних факторів формування ринкової ціни та механізму дії ціноутворення.*

Ключові слова: *часові вподобання благ; цінність благ; ціна благ; позичковий процент; ціна капіталу.*

Константин Николаевич МАТУСЕВИЧ
кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории,
Ровенский государственный гуманитарный университет, e-mail: matusevich83@gmail.com

ВРЕМЕННЫЕ ПРЕДПОЧТЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬНОЙ СТОИМОСТИ БЛАГ

Матусевич, К. Н. Временные предпочтения потребительной стоимости благ // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2017. – № 1 (62). – С. 9–14.

Аннотация. *В статье рассмотрено развитие и применение в экономической теории понятия «временное предпочтение» благ. Исследованы механизмы влияния временного предпочтения благ на формирование потребительной стоимости, то есть ценности этих благ и образования соответствующей рыночной цены. Предложено преодоление искусственного отождествления понятий ценности и стоимости благ. Показано, что теоретические основы временного предпочтения благ имеют положительное значение в познании теории потребительной стоимости, то есть ценности благ, а также в понимании субъективных факторов формирования рыночной цены и механизма действия ценообразования.*

Ключевые слова: *временные предпочтения благ; ценность благ; цена благ; ссудный процент; цена капитала.*

Konstantin MATUSEVICH
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Economic Theory,
Rivne State Humanitarian University, e-mail: matusevich83@gmail.com

TIME PREFERENCES OF GOODS VALUE CONSUMER

Matusevich, K. (2017), Time preferences of goods value consumer. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Chasovi vpodobannia spozhyvchoi vartosti blah; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin; Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen' (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1 (62), pp. 9–14.

Abstract. *Development and application of goods «time preferences» concept in the economic theory are considered in the article. Mechanism of goods time preferences influence on formation of value in use that is value of these goods and relevant market-based pricing were studied. Overcoming artificial identification of goods value and cost concepts was proposed. It is shown that theoretical basis of goods time preferences have positive impact in goods use value theory cognition as well as in understanding of market-based pricing subjective factors and pricing mechanism.*

Keywords: *goods time preferences; value of goods; prices of goods; loan interest; price of capital.*

© МАТУСЕВИЧ К.М., 2017

JEL classification: *A110*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Поняття «часового вподобання» відображає ідею, яка полягає в тому, що люди віддають перевагу нинішнім благам порівняно з майбутніми благами, тобто порівняно з такими, які, як очікується, будуть доступними у майбутньому. Передбачається, що суспільна норма часового вподобання є наслідком взаємодії індивідуальних структур часових переваг і визначає чисту відсоткову ставку в суспільстві, тобто дорівнює їй. Уся економіка пронизана «ринками часу», де нинішні блага обмінюються на майбутні і навпаки. Це відбувається не тільки на кредитному ринку, де кредитори продають сьогоднішні гроші за право отримати гроші у майбутньому, але й в усіх процесах виробництва, де часові переваги приймають вигляд «природної норми доходу».

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз літератури вказує на послідовний розвиток вказаної теоретичної проблеми. Її розвинули видатні мислителі та економісти протягом останніх чотирьох століть: К. Зумменхарт, М. Аспілкуета, Ф. Галіані, Ж. Тюрго, Є. Бем-Баверк, С. Бейлі, С. Лонгфілд, Дж. Рей, К. Менгер, Л. Мізес та ін. В сучасній економічній теорії, навіть неокласичного напрямку, спостерігається деяка методологічна неспорідненість у трактуванні механізму впливу часового вподобання на формування суб'єктивної цінності благ, їхнього ціноутворення за рахунок ризиків, які діють у часі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В економічній теорії спостерігається методологічна неузгодженість трактування поняття часового вподобання благ та його вплив на механізми формування цінності благ. Отже дослідження поняття часового вподобання благ та спорідненість із споживчою вартістю благ є актуальним. У статті розглянуто дискусійні аспекти означеної проблеми.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі розвитку уявлення про поняття часового вподобання та його впливу на суб'єктивну оцінку цінності благ в межах теорії граничної корисності, а також вплив на механізми ціноутворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Власники капіталу платять сьогоднішні гроші (на придбання чи оренду землі, засобів виробництва, сировини, робочої сили тощо) заради отримання очікуваного доходу від кінцевих продаж продукції та послуг. Отже довгострокова норма прибутку та норма доходу на капітал є модифікованою формою відсоткової ставки. Бізнесмени прагнуть отримати прибутки та запобігти збиткам, тому економіка має тенденцію до самовстановлення стану загальної рівноваги за якого всі ставки проценту та норми прибутку повинні бути рівними. Отже, з теоретичної точки зору не повинно бути надлишкового прибутку або збитків.

У процесі роздумів над проблемою виправдання позичкового проценту католицькі філософи-схоласти прийшли до витончених пояснень щодо виправдання доходу на капітал, включаючи ризики та альтернативні витрати у вигляді втраченого прибутку. Але вони зіткнулися з великими труднощами при пояснені проценту по безризиковій позиції і тому засудили його як гріховний та лихварський. Деякі з пізніх схоластів більш доброзичливо ставилися до лихварства. Вони заклали основи підходу до пояснення проценту за допомогою надання часової переваги. У своїй критиці щодо стандартних аргументів на користь заборони лихварства у роботі «Трактат про договори» (1499 р.) Конрад Зумменхарт [1, с.827], теолог з Тюбінгенського університету, використав часові вподобання для пояснення придбання боргу зі знижкою, навіть якщо цей борг тільки що з'явився. Коли хтось сплачує 100 дол. за право отримати 110 дол. в певний час у майбутньому, кредитор не отримує лихварської вигоди від цього кредиту, так як і він і продавець кредиту (позичальник) оцінюють майбутні 110 дол. як 100 дол. у теперішній час.

Через пів століття видатний домініканський юрист і теоретик з теорії грошей Мартін де Аспілкуета чітко сформулював поняття часового вподобання, але не використовував його для захисту лихварства. У роботі «Коментарі про лихварство» (1556 р.) М. Аспілкуета наголосив, що нинішні блага, наприклад гроші, зазвичай коштують на ринку більше, ніж майбутні блага, тобто права на отримання грошей у майбутньому [1, с.828]. Він вважав, що

претензія на дещо коштує менше за саму річ, а тому, зрозуміло, що та річ, яка не може використовуватися протягом року, ціниться менше за таку саму річ, яка може бути використана сьогодні та відразу [2, с.215].

Приблизно у той же час, італійський гуманіст і політик Джоан Франческо Лоттіні да Вольтерра у своєму збірнику порад правителям сформулював поняття часового вподобання або споживчої переваги у часі. Він також дотримувався традиції морального засудження часового вподобання як завищеної оцінки теперішнього, яка може сприйматися органами чуття негайно [3, с.19–22]. Через два століття неаполітанський абат Фердинандо Галіані розглянув теоретичні основи часового вподобання [4]. Він відзначив, що подібно до того, як курс окремих валют прирівнює вартості просторово віддалених грошей, які обертаються у певному місці, ставка проценту прирівнює сьогоднішнє і майбутнє, тобто гроші, які віддалені в часі. Тут прирівнюються не фізичні властивості, а суб'єктивна цінність грошей у свідомості індивідів.

Ці розпорошені теоретичні намітки були використані французьким мислителем і державним діячем Ж. Тюрго для розробки повномасштабної теорії часового вподобання. У декількох невеликих нотатках він майже передбачив наступний розвиток теорії капіталу і проценту в напрямку думки австрійської школи. У своїй роботі, яка захищає лихварство, Ж. Тюрго запитує: чому позичальники згідні сплачувати процент за використання грошей? У центрі уваги повинні знаходитися не кількість дорогоцінного металу що сплачується, а його корисність для кредитора і позичальника. Ж. Тюрго порівнює різність у корисності, яка існує на час кредитування між сумою грошей, яка є у теперішній час, і тією сумою грошей, яка повинна бути отримана через певний проміжок часу. Він послався на відоме висловлення – краще синиця у руках аніж журавель у небі. Отже сума грошей, яка є зараз, краща за обіцянку отримання аналогічної суми грошей через рік або декілька років. Повернення цієї основної суми означає, що кредитор дає гроші і отримує натомість лише обіцянку. Отже процент компенсує цю різницю в цінності певною сумою грошей, яка пропорційна тривалості затримки. Ж. Тюрго додав, що у позичковій угоді повинні порівнюватися не цінності позичених і повернутих грошей, а скоріше, цінність обіцянки з приводу повернення певної суми грошей порівняно з цінністю грошей, які є зараз [5, с.158–159].

Крім того, Ж. Тюрго був першим, хто прийшов до поняття капіталізації, що випливає з часового вподобання. Вона полягає в тому, що поточна капітальна вартість будь-якого блага тривалого користування у своїй тенденції дорівнює сумі очікуваних річних доходів, що дисконтовані з використанням ринкових норм часових переваг та ставок проценту. Він також був першим, хто проаналізував співвідношення між грошовою масою і процентом. Якщо приріст кількості грошей дістається людям, які мають низьке відчуття часового вподобання, то зростання співвідношення заощаджень до споживання і далі зменшує відчуття часового вподобання й, таким чином, знижує ставки проценту при підвищені ціни. Але якщо приріст грошової маси дістався людям із сильним відчуттям часового вподобання, навпаки, процентні ставки повинні зростати разом з цінами. Ж. Тюрго відзначив, що за останні століття у Європі зріс дух ощадливості. З цієї причини відчуття норми часового вподобання і ставки проценту мали тенденцію до зниження.

Отже у зв'язку із зазначеним можна стверджувати, що в історіографії економічної думки допущена певна невідповідність з приводу одноосібного авторства теорії граничної корисності. Є. Бем-Баверк проігнорував згадані теоретичні нариси Ж. Тюрго. Відчувається, що він усвідомлено використав тактику розчищення для ствердження своєї позитивної теорії проценту шляхом заперечення, або несправедливого замовчування досягнень своїх попередників [6, с.177]. Така несправедливість особливо помітна у випадку з Ж. Тюрго. Вже відомо, що за вісім років до публікації своєї роботи з історії теорії проценту Є. Бем-Баверк був добре обізнаний з позицією Ж. Тюрго. Він написав досить позитивну роботу щодо теорії проценту Ж. Тюрго, яка й досі збереглася в наукових працях Гейдельберського університету [1, с.829].

Намагаючись спростувати трудову теорію вартості Д. Рікардо – Дж. Мілля з позиції суб'єктивної теорії корисності, Семюель Бейлі виклав свій варіант концепції часового вподобання. Він заперечує ствердження Дж. Мілля з приводу того, що час – це абстрактне слово, яке не спроможне збільшити вартість. С. Бейлі зазначив, що люди зазвичай надають перевагу сьогоденним задоволенням порівняно із задоволеннями і насолодами у майбутньому. Отже, споживання сьогоденних благ переважає очікування таких самих благ у майбутньому. Втім, С. Бейлі не спромігся застосувати власну ідею до пояснення проценту.

У середині 1830-х років ірландський економіст С. М. Лонгфілд розробив в дусі австрійської школи теорію капіталу як надання послуги для робітників у вигляді пропозиції грошей у теперішній час замість очікування їх у майбутньому, коли продукт буде проданий. У свою чергу, капіталіст отримує від робітників дисконтовану величину їхньої продуктивності. Він писав, що капіталіст сплачує заробітну платню негайно, а за це отримує цінність праці робітників, яка більша за цю працю. Різниця складає прибуток, отриманий капіталістом за авансовані гроші, що є нібито дисконтом, який робітник сплачує за негайну виплату [7].

«Доавстрійський» часовий аналіз капіталу і проценту був здійснений більш повно шотландцем Джоном Реєм [8]. При спробі захистити протекціоністські тарифи від критики, він розвинув часовий аналіз капіталу в дусі Є. Бем-Баверка, наголошуючи на тому, що інвестиції збільшують час, який потрібний для процесу виробництва. Дж. Рей відзначив, що капіталіст повинен зважити, що для нього цінніше – більша продуктивність тривалих виробничих процесів, чи час, упродовж якого доведеться чекати їхнього завершення. Капіталісти жертвують сьогоднішні гроші заради більшої віддачі в майбутньому, а різниця – процент – відображає суспільну норму часового вподобання. Дж. Рей усвідомлював, що норми часового вподобання людей відображають їхню культурну та психологічну готовність щодо обрання більш короткого чи більш тривалого часового горизонту. Його моральні вподобання були, без сумніву, на боці ощадливих людей із слабким часовим вподобанням порівняно з людьми, які мають виражене часове вподобання у зв'язку із дефектом власної уяви. Аналіз Дж. Рея не вплинув на розвиток економічної теорії свого часу, але він почав поширено згадуватися в працях дослідників австрійської школи у XX ст.

Концепція часового вподобання як поняття і як основи для пояснення проценту стала характерною рисою австрійської школи економічної думки. Її засновник Карл Менгер (юрист за фахом) сформулював поняття часового вподобання у 1871 р. Він відмітив, що задоволення невідкладних потреб життя і здоров'я є необхідною передумовою для задоволення більш віддалених майбутніх потреб. Крім того, К. Менгер писав, що практичний досвід вчить тому, що люди розглядають сьогоднішні або очікувані в найближчому часі задоволення, як більш важливі, ніж такі самі задоволення, які очікуються лише після тривалого часу [9, с.153–154]. Втім, К. Менгер ніколи не розповсюджував концепцію часового вподобання із своєї теорії цінності на теорію проценту. Коли це зробив його послідовник Є. Бем-Баверк, він з незадоволенням видалив це місце із другого видання своєї відомої праці – «Основи політичної економії» [10, с.195–196].

В роботі «Капітал і процент» (1884 р.) Є. Бем-Баверк дав класичне викладення теорії проценту, яка заснована на часовому вподобанні. В першому (історичному) томі він відкинув усі інші теорії, зокрема, теорію продуктивності капіталу, але через п'ять років у роботі «Позитивна теорія капіталу» (1889 р.) він знову залучив теорію продуктивності в спробі поєднати її з теорією часового вподобання [11]. Варто уваги те, що із власних «трьох» причин існування проценту, де перші дві випливали із часового вподобання, третьою причиною стала більша продуктивність тривалих процесів виробництва, Є. Бем-Баверк вважав найбільш важливою саме третю. Перебуваючи під сильним впливом Є. Бем-Баверка, Ірвінг Фішер все більше схилявся до виокремлення граничної продуктивності капіталу як основної детермінанти проценту [12].

Після публікування наукових праць Є. Бем-Баверка та І. Фішера, сучасна теорія проценту почала надавати часовому вподобанню другорядне значення в поясненні теорії

проценту. Вона використовується тільки для пояснення процентної ставки по споживчих позиках і обсягу споживацьких заощаджень, в той час, як продуктивність капіталу визначала більш важливий попит на позики і заощадження з боку фірм. Отже, сучасна теорія проценту не дає загального пояснення проценту по споживчих позиках і доходу виробника.

Френк А. Феттер також розвинув концепцію Є. Бем-Баверка. Але він повністю відкинув фактор продуктивності капіталу для пояснення проценту, і створив об'єднану теорію ціни і розподілу, в якій процент визначається тільки часовим вподобанням, в той час, як гранична продуктивність визначає «рентні ціни» факторів виробництва [13]. У своїй критиці позиції Бем-Баверка Ф. А. Феттер звернув увагу на його фундаментальну помилку при визначенні третьої причини існування проценту. Бем-Баверк намагався пояснити віддачу на капітал тим, що сьогоденні блага заробляють дохід завдяки їхній продуктивності в майбутньому. Насправді, грошові капітальні блага самі є майбутнім капіталом, так як вони мають цінність тільки тому, що вони будуть використані у виробництві товарів, які будуть реалізовані споживачу в певний проміжок часу у майбутньому.

На думку Феттера таке пояснення проценту продуктивності капіталу є помилковим. Гранична продуктивність праці визначає криву попиту на працю. Ставка проценту розгалужується для того, щоб ілюструвати визначення проценту граничної продуктивності капіталу. Аналогом ставки заробітної плати повинен бути не процент, який є співвідношенням, а рентною ціною за одиницю часу використання капітального блага. Отже, процент залишається повністю не поясненим. Як відзначив Ф. А. Феттер, гранична продуктивність капіталу визначає ставки орендної плати, а часове вподобання визначає ставку проценту в той час, як капітальна вартість фактора виробництва є очікуваною сумою майбутніх орендних виплат за тривале використання, які дисконтовані згідно з нормою часового вподобання, або ставкою проценту.

Людвіг фон Мізес сприйняв погляди Ф. А. Феттера з приводу визначення проценту виключно часовими вподобаннями. Л. Мізес скоректував теорію двох важливих напрямків. По-перше, він звільнив це поняття від морального забарвлення, яке йому надав Є. Бем-Баверк, що не схвалював людей, які переоцінювали майбутнє. Л. Мізес розтлумачив, що позитивна ставка часового вподобання є невід'ємним атрибутом людської природи [14]. По-друге, і це головне, в той час, як Ф. А. Феттер вважав, що люди можуть мати позитивні й негативні норми часового вподобання, Л. Мізес показав, що позитивна норма може бути визначена із факту людської дії, так як виходячи із самої природи мети можна стверджувати, що люди намагаються досягнути цієї мети як можна швидше.

Висновки і перспективи подальших розробок. Теоретичні засади часового вподобання мають дуже позитивне значення в пізнанні теорії споживчої вартості, тобто цінності благ, а також, що важливо, у розумінні суб'єктивних факторів формування ринкової ціни благ, тобто механізму дії ціноутворення. На жаль, теоретичні здобутки суб'єктивної теорії корисності штучно протиставляються теоретичній доктрині трудової теорії вартості Рікардо – Мілля – Маркса через навмисне ототожнення споживчої вартості (цінності) і вартості (трудомісткості) благ. Така штучно створена з ідеологічних міркувань методологічна вада є гальмом у подальшому розвитку і розумінні механізмів ринкового ціноутворення, що наочно спостерігається в перебігу негативних, некерованих процесів та кризових проблем в умовах сучасних ринкових відносин. Отже перспективи подальших розробок досліджуваної проблеми полягають в упорядкуванні методологічних засад розгалужених концептуальних парадигм з метою подолання суперечностей в трактуванні базових понять і категорій.

Література

1. *Ротбард М. Н. Временное предпочтение // Экономическая теория. – М.: ИНФРА-М. – 2004. – С. 827–833.*
2. *Gordon B. Economic Analysis Before Adam Smith: Hesiod to Lessius. – New York: Barnes & Noble, 1975.*

3. *Kauder E. A History of Marginal Utility Theory. – Princeton: Princeton University Press, 1965.*
4. *Monroe A. Early Economic Thought. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1924.*
5. *Turgot A. R. J. The Economics of A. R. J. Turgot. Ed. P. D. Groenewegen. – The Hague: Martinus Nijhoff, 1977.*
6. *Wicksell K. Bohm-Bawerk's theory of interest. In K. Wicksell, Selected Papers on Economic Theory. Ed. by E. Lindahl. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1958.*
7. *Longfield S. M. The Economic Writings of Mountifort Longfield. Ed. by R. D. C. Black. Clifton, NJ: Augustus M. Kelley, 1971.*
8. *Rae J. Some New Principles on the Subject of Political Economy. In John Rae: Political Economist. Ed. by R. W. James. – Toronto: University of Toronto Press, 1965.*
9. *Menger C. Principles of Economics. Ed. by J. Dingwall and B. Hoselitz. – Glencoc, Ill.: Free Press, 1950.*
10. *Wicksell K. The new edition of Menger's Grundsadze. In K. Wicksell, Selected Papers on Economic Theory. Ed. by E. Lindahl. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1958.*
11. *Bohm-Bawerk E. Kapital ind Kapitalzins. Zweite Abteilung: Positive Theorie des Kapitales. 4th ed. Trans. by G. D. Huncke as Capital and Interest. Vol. I and II. – South Holland, Ill.: Libertarian Press, 1959.*
12. *Fisher I. The Theory of Interest. – New York: Kellev & Millman, 1954.*
13. *Fetter F. A. Capital, Interest, and Rent: Essays in the Theory of Distribution. Ed. by M. Rothbard. – Kansas City: Sheed Andrews and McMeel, 1977.*
14. *Mises L. Human Action: A Treatise on Economics. 3rd revised ed. – Chicago: Regnery, 1966.*

References

1. *Rotbard, M. N. (2004). Time preference [Vremennoe predpochtenie], Ekonomicheskaya teoriya, INFRA-M, Moskva, s. 827–833 [in Russian]*
2. *Gordon, B. (1975). Economic analysis before Adam Smith: Hesiod to Lessius, New York: Barnes & Noble.*
3. *Kauder, E. (1965). A history of Marginal Utility Theory. Princeton: Princeton University Press.*
4. *Monroe, A. (1924). Early economic thought, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.*
5. *Turgot, A. R. J. (1977). The economics of A. R. J. Turgot. Ed. by P. D. Groenewegen, The Hague: Martinus Nijhoff.*
6. *Wicksell, K. (1958). Bohm-Bawerk's theory of interest. In K. Wicksell, Selected papers on economic theory. Ed. by E. Lindahl, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.*
7. *Longfield, S. M. (1971). The economic writings of Mountifort Longfield. Ed. by R. D. C. Black, Clifton, NJ: Augustus M. Kelley.*
8. *Rae, J. (1965). Some new principles on the subject of political economy. In John Rae: Political Economist. Ed. by R. W. James, Toronto: University of Toronto Press.*
9. *Menger, C. (1950). Principles of economics. Ed. by J. Dingwall and B. Hoselitz, Glencoc. Ill.: Free Press.*
10. *Wicksell, K. (1958). The new edition of Menger's Grundsadze. In K. Wicksell, Selected papers on economic theory. Ed. by E. Lindahl, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.*
11. *Bohm-Bawerk, E. (1959). Kapital ind kapitalzins. Zweite Abteilung: Positive theorie des kapitales. 4th ed. Trans. by G. D. Huncke as Capital and Interest, Vol. I and II, South Holland, Ill.: Libertarian Press.*
12. *Fisher, I. (1954). The theory of interest, New York: Kellev & Millman.*
13. *Fetter, F. A. (1977). Capital, interest and rent: essays in the theory of distribution. Ed. by M. Rothbard, Kansas City: Sheed Andrews and McMeel.*
14. *Mises, L. (1966). Human Action: A Treatise on Economics. 3rd revised ed., Chicago: Regnery.*

Стаття надійшла до редакції 28.02.2017.